

PROCESUL CANONIC AL PRIMULUI EPISCOP GRECO-CATOLIC DE ORADEA MOISE DRAGOȘI (1777-1787)

Tiberiu Alexandru CIORBA*

THE CANONICAL TRIAL OF THE FIRST GREEK-CATHOLIC BISHOP OF ORADEA MOISE DRAGOȘI (1777-1787)

Abstract

Moise Dragoși was the first elected bishop of the Greek-catholic Oradea Diocese. Up until 1777, when the bishopric was founded, the Greek-catholic community (mostly Romanians) fell under the legal and spiritual jurisdiction of the Roman-catholic Diocese. This hindered further progress of the Romanians in terms of ecclesiastical and cultural structure. All that changed when Dragoși was elected and the diocese was created. This article aims at deconstructing the process by which he was named using certain key documents found at the Vatican Secret Archives. The canonical trial that was conducted to see if he was worthy to handed the episcopal robe offers us interesting information regarding the life and times of that era, and what kind of man Moise Dragoși was.

Keywords: Moise Dragoși, Bishop, Vatican, Oradea, diocese, Greek-Catholic, XVIIIth Century, canonical trial.

Moise Dragoși a fost primul episcop Greco-catolic de Oradea, fiind ales la moartea lui Meletie Kovacs. Predecesorul său a avut doar titlul de episcop auxiliar, aflându-se sub jurisdicția directă a episcopului romano-catolic din zonă. Perioada lui Dragoși reprezintă un punct de început pentru Biserica Greco-catolică, un moment de cristalizare a instituțiilor ecleziastice, fiind în același timp și momentul de naștere a Episcopiei Greco-catolice de Oradea (1777).

S-a născut la data de 1 septembrie 1726 în satul Turda. Părinții lui, Ioan Dragoși și Maria Moisin, au fost greco-catolici. Din actul său de botez, aflăm că tatăl său a fost și el preot în parohia din Turda¹. Episcopul sufragan Meletie Kovacs a confirmat toate acestea printr-un act în 1746. Preotul de atunci, Ioan Timanchi din Șut, a fost chemat să valideze toate acestea². Este important de subliniat că istoricii până acum nu au prezentat data exactă a nașterii episcopului deoarece nu au avut documentul necesar. Majoritatea au calculat doar anul pornind de la necrologul său³. Acest document afirmă doar că la momentul morții sale (16 aprilie 1787) se afla în al 62-lea an al vieții⁴. Aici apare o mică greșeală: la acea dată nici măcar nu împlinise 61 de ani, dar dintr-un anumit motiv cei care

* Muzeul Țării Crișurilor Oradea, ciorba.tiberiu@gmail.com.

¹ Arhivele Secrete ale Vaticanului, *Arhiva Nunțiatunii de la Viena, indice 1055, Processi canonici 548*, p. 29.

² *Ibidem*.

³ Ioan Ardelean mai ales subliniază acest lucru în cartea sa: oferă anul de naștere dar nu și data. Mărturisește că nu a găsit actul de botez, dar s-a folosit de necrolog.

⁴ Biblioteca Academiei Române, Cluj-Napoca, secția *Manuscrise*, fond Blaj, C.R.V. 700: în latina originală se prezintă sub forma- *anno aetatis suae 62*.

au realizat necrologul său au notat 62. Consider că actul păstrat în arhivele de la Roma este mai relevant, necrologul fiind poate o greșeală de tipar.

Până acum nu s-a știut cu siguranță unde și-a făcut studiile, mulți autori au speculat cu privire la locația exactă: majoritatea consideră că a studiat la Colegiul Sfânta Barbara din Viena, datorită legăturilor sale cu seminariștii de acolo mai ales în perioada păstoririi. Această posibilitate o consider improbabilă și incorectă din mai multe motive. În primul rând, nu se găsește niciun document care să ateste faptul că a fost vreodată student acolo în niciun an (se prea poate să existe undeva o evidență dar aceasta nu a fost identificată încă, ceea ce face ca teoria să fie discutabilă). În al doilea rând, faptul că întreține o corespondență intensă cu diferiți români care au studiat acolo, sau au trecut pe acolo precum Petru Aron, George Pap, Ioan Pap, Gheorghe Farkas⁵ nu înseamnă că și el a studiat acolo. Putem considera că își îndeplinea datoriile de episcop prin promovarea studiului pentru tinerii români. Mai mult decât atât, în nicio scrisoare identificată până acum, nu s-a intitulat alumn al seminarului, chiar și într-o scrisoare cu Iosif Baztapitch⁶. Acesta nu menționează deloc despre șederea lui la Viena și nici titlul său de alumn, un lucru destul de straniu. În al doilea rând, seminarul a devenit oficial loc de studiu pentru comunitatea greco-catolică de abia în anul 1775, prin decretul din 15 octombrie al împărătesei Maria Tereza. Înainte, sediul aparținea ordinului iezuit. Este destul de greu de crezut că Moise Dragoși la mijlocul secolului XVIII, cu mai bine de 20 de ani înainte de formarea seminarului să fi mers acolo să se formeze. Nu în ultimul rând, o scrisoare trimisă de către Meletie Kovacs din anul 1751, atestă faptul că formarea sa ecleziastică și evoluția din punct de vedere ierarhic (ipodiacon, diacon, preot) al lui Dragoși a fost făcută sub îndrumarea episcopului sufragan⁷. Alți autori precum Teodor Neș afirmă că ar fi studiat la Blaj, dar nu oferă niciun argument concret⁸. Toate aceste teorii și ipoteze sunt greșite din punct de vedere al surselor. Moise Dragoși și-a desăvârșit studiile primare la gimnaziul catolic din Bistrița, aparținând promoției 1744⁹. În dreptul numelui său avem titlul de *Rhetores* care era egal cu clasa a șasea gimnazială¹⁰. Autorul mai enumera diferite titluri printre care: *rhetores, poetae, syntaxistae (arithmetistae), grammatae, Principistae (Majores, Minores, Parvi, Parvistae), Conjugistae, Comparatistae, Declinistae și Legentes (Minimistae)*¹¹. În dreptul numelui său avem primul titlu, iar la origine este prezentat ca fiind *nobilius valachus* din Turda. Următorul în ordine este un anumit Nicolae Dragoși, dar care nu are niciun titlu sau loc de proveniență. Este puțin probabil să fi fost rudă cu viitorul episcop, fiind doar o coincidență de nume¹². Studiile superioare aflăm din procesul său canonic, din mărturiile celor doi chemați la Viena, Gheorghe Farkas și agentul aulic Iosif Kerezury ca el a urmat cursuri la *Universitatis Tirnavensis*, astăzi universitatea din orașul Târnava, Slovacia¹³.

Cele două instituții l-au ajutat pe Dragoși să se formeze din punct de vedere . Așa se explică de ce multă lume într-o primă fază a fost împotriva numirii lui drept episcop deoarece credeau că ar schimba prea tare ritul bizantin cu influente catolice, supoziții care mai apoi s-au dovedit nefondate deoarece nu s-a întâmplat acest lucru. Mediul latin din gimnaziul catolic bistrițean și univiersitatea iezuită s-ar putea să-l fi influențat din punct de vedere teologic¹⁴.

⁵ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Bihor, fondul *Episcopiei Greco-catolice de Oradea, nr. de inventar 881, R1044*, p.81: mai avem și în data de 17 septembrie 1782 o scrisoare din partea studenților, Ioannes Radnoli, Iosephus Silaghi și Ioannes Corneli, p. 38.

⁶ B.A.R., M.S. Rom. 489, pp. 3-4.

⁷ A.S.V., *ibidem*, p. 30.

⁸ Teodor Neș, *A doua carte despre oamenii din Bihor*, Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă, al județului Bihor, Oradea, 1979, p. 270: în nota de subsol 151 afirmă acest lucru *un aprig preot din Turda, ieșit din școlile Blajului*.

⁹ Virgil Sotropa, *Români la Gimnaziul Latino-Catolic din Bistrița (1729-1779)*, în *Revista istorică-culturală, Arhiva Someșană nr. 28*, Nasaud, 1940, p. 50.

¹⁰ *Ibidem*, p. 48.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 50.

¹³ A.S.V., *ibidem*, p. 20.

¹⁴ Ioan Ardelean, în argumentarea sa, prezintă acest sentiment în scrisorile preoților din perioada 1775-1777, care credeau ca Dragoși era prea latin pentru comunitate.

Unul dintre cele mai interesante documente, care se mai păstrează din epoca episcopului, este *Procesul canonic* realizat la numirea sa în funcție. Dosarul conține 45 de foi. Informațiile din acesta se referă în primul rând la Moise Dragoși ca persoană (caracterul său, aptitudinile sale, cunoștințele etc.), dar în același timp și la situația orașului Oradea și a comitatului Bihor în general din perspectiva confesională. Observăm care era situația în această locație la momentul nașterii episcopiei. Se oferă unele detalii minore cu referire la structura episcopiei latine și la cei care făceau parte din ea. Totodată, este sursa primară ce conține cele mai multe date biografice referitoare la Dragoși, care până acum nu au fost analizate în profunzime.

Rostul acestui proces canonic a fost de a vedea dacă Moise Dragoși avea calitățile necesare pentru a deveni episcop. Trebuiau îndeplinite unele condiții atât din punct de vedere al dreptului canonic (cunoștințe teologice și afirmarea lor) cât și din punct de vedere administrativ: candidatul trebuia să știe spațiul geografic care îl va avea în administrație, să știe limba și să fie într-o relație bună cu enoriașii săi. Candidatul trebuia prezentat în fața unei comisii și supus acestei mici anchete. În același timp, după cum vom vedea mai târziu, sunt chemați și martori pentru a valida afirmațiile celui care dorea să devină episcop. În dosar, avem scrisori și mărturii ale unor persoane care îl cunoșteau pe Dragoși și puteau să îl susțină.

Întregul proces este împărțit în mai multe părți. Fiecare are un scop bine definit pentru a acoperi cât mai multe puncte importante. Trebuie menționat că majoritatea documentelor prezente în dosar sunt copii realizate atunci pe moment. Originalele au fost trimise sau luate din Oradea sau Viena. După fiecare document în parte, secretarul menționează și semnează faptul că este vorba de o copie, dar una care este autentică.

1. Avem 13 întrebări prin care nunțul apostolic i-a testat pe martori în legătură cu domnul pe care îl promovează (Dragoși): întrebările sunt legate de persoană, anul nașterii, locul, episcopia, părinții, caracterul său etc.
2. Avem 13 întrebări prin care nunțul apostolic i-a testat pe martori în legătură cu biserica greco-catolică din regiune și a comunității greco-catolice locale: sunt întrebați pentru a afla starea bisericilor greco-catolice (dacă sunt și dacă au nevoie de reparații), dacă preoții și clericii dispun de instrumentele necesare pentru a oficia liturgiile, credincioșii din regiune, dacă sunt grijiți, cum se realizează botezul, dacă există un seminar, sau mănăstiri și câți frecventează aceste locuri, etc.

Cele în total 26 de întrebări sunt structurate pentru a avea un punct de plecare în analiza atât a candidatului, cât și a situației locului de unde provine și unde va avea să fie episcopia. Realizarea unei noi eparhii necesită coagularea unor informații preliminare pentru a se putea concluda dacă era posibilă. Așa cum am menționat mai sus, până la momentul respectiv, comunitatea greco-catolică în ceea ce privește comitatul Bihor, se afla sub jurisdicția directă a episcopiei catolice locale. Astfel că, rolul procesului a avut o dublă semnificație: în primul rând s-a urmărit cristalizarea unei episcopii greco-catolice independente de cea latină, iar în al doilea rând, găsirea unei persoane potrivite pentru a o conduce.

3. După întrebările prezentate în ordine, urmează răspunsurile unui martor (Iosif Kerezsturi- agent aulic și apropiat al lui Dragoși)
 - I. Răspunde la primele 13 legate de candidat, exprimându-și părerea asupra calităților sale și ceea ce știe legat de evoluția sa intelectuală.
 - II. Răspunde la celelalte 13 în legătură cu situația bisericii greco-catolice din Oradea, pe măsură cunoștințelor sale.
4. Urmează un al doilea martor – Gheorghe Farkas, un cărturar din Bihor care a fost un apropiat al lui Moise Dragoși și l-a ajutat pe parcursul păstoririi sale:
 - I. răspunde la seturile de întrebări referitoare la candidat. Se observa minuțiozitatea cu care Sfântul Scaun a condus acest proces. Prezența și mărturiilor persoanelor terțe era necesară pentru a se putea alege o persoană cât mai potrivită.
 - II. Răspunde la întrebările referitoare la biserica greco-catolică din comitat. Răspunsurile fiecăruia sunt prezentate și analizate. La sfârșitul acestor depoziții, secretarul semnează și autentifică cele înregistrate, subliniind dată și anul

- în care au fost realizate. Este contrasemnat și el de către Iosif Garampi¹⁵ pentru a valorifica documentul.
5. Următorul document înscris în dosar este ceea ce se poate numi, certificatul de botez al candidatului. Sunt subliniate date importante în acest sens: anul nașterii, locul nașterii, numele ambilor părinți și preotul care a realizat botezul. Și aici avem o copie fidelă, neavând parte de original¹⁶. Documentul se afla la momentul respectiv în Cancelaria Aulică a Transilvaniei, instituția administrativă desemnată pentru spațiul românesc. Astfel se impunea ca, după modelul cancelariilor cehă, austriacă sau maghiară, să se instituie și una pentru Transilvania. Administrația imperială a încercat prin aceasta să impună un statut identic față de Curtea Vieneză cu al celorlalte țări aflate sub stăpânire¹⁷.
 6. Avem prezent documentul referitor la evoluția lui Moise Dragoși și trecerea prin treptele ierarhiei bisericești, de la ipodiaton până la arhidiaton și preot în cadrul confesiunii greco-catolice. Nu este menționat locul în care și-a făcut studiile. Avem înregistrat doar anul în care a reușit să ajungă până la rangul de preot- 1751. Acest document a fost realizat și semnat de către episcopul sufragane Meletie Kovacs, sub care tânărul Dragoși și-a desăvârșit calitățile. Din nou avem parte de o copie, care a fost realizată la scurt timp înainte de începerea procesului. Episcopul Kovacs afirma în rândurile actului calitățile bune ale candidatului care s-au regăsit și în anii tinereții, lucruri care i-au îmbunătățit șansele de a deveni episcop.
 7. Avem o a doua scrisoare, de această dată din partea episcopului latin din Oradea, Adam Patachici¹⁸: acesta afirma din nou calitățile pozitive ale candidatului pentru scaunul episcopal. Din cauza legăturii celor două confesiuni sunt aduse mărturiile din partea ambilor episcopi pentru a se vedea dacă informațiile sunt adevărate. Scrisoarea este datată din anul 1762 și copiată pentru proces. Cel care a realizat copia este Iosif Baztapitch directorul seminarului Sfânta Barbara din Viena.
 8. Se regăsesc câteva scrisori de recomandare ce au fost trimise cu un an înaintea investirii lui Moise Dragoși în scaunul episcopal, mai precis în 1776. De asemenea aici regăsim o copie a scrisorii de numire din partea împărătesei Maria Thereza, scrisă la Viena în care subliniază aptitudinile și cinstea pe care o are față de Dragoși. Procesul de instalare a unui nou episcop, după cum vom vedea mai târziu, este unul complex având mai multe etape. Confirmarea din partea capitalei imperiale era necesară pentru a începe procedura. Astfel că, scrisoarea împărătesei reprezintă un document important care trebuia integrat în dosarul său. Regăsim și semnătura contelui Francisc Esterhazy.
 9. Ultima parte a procesului canonic reprezintă *Profesiunea de credință*. În mare parte aceasta nu și-a schimbat structura rămânând în mare parte la fel până în secolul XX.
 - I. Profesiunea începe prin recitarea Crezului împreună cu unele formulări specifice. Această parte conține și scrisul lui Dragoși. Prin o comparație a ductului, se observă asemănări între scrisorile aflate la arhiva din Cluj-Napoca și aici.
 - II. Se recită primele opt sinoade ecumenice împreună cu toate legile și deciziile care s-au luat. Cel care este numit episcop trebuie să le confirme și să le accepte ca fiind adevărate.
 - III. Se recită în ordine Sfintele Sacramente și se jură credință față de Sfântul Părinte.
 - IV. Ultima parte reprezintă jurământul final al lui Dragoși și procesul de investire. Un aspect interesant este că întregul ritual este explicat pas cu pas- îngenuncherea, punerea mâinilor deasupra capului, cuvintele rostite și cei prezenți.

¹⁵ *Giusseppe Garampi* a fost un arhiepiscop al bisericii catolice și a lucrat pentru o perioadă la Arhivele Secrete: a realizat primul sistem de indexare a arhivelor, care este utilizat chiar și în ziua de astăzi.

¹⁶ Important de menționat este că este subliniat la baza documentului că această copie a fost făcută după un original din limba română (*Idiomate Valachico*).

¹⁷ Anton Dörner, *Evoluția instituțională a Transilvaniei de la 1691 până la 1711*, în, *Istoria Transilvaniei*, volumul II, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2005, p. 359.

¹⁸ Adam Patachici a fost un episcop al Bisericii Catolice și un cărturar. A construit palatul episcopal din Oradea. Sub îndrumarea lui s-a construit și o bibliotecă.

Informațiile ne demonstrează modul prin care un episcop era numit, cerințele care trebuiau împlinite și administrarea în general a ierarhiei bisericești în secolul al XVIII-lea. În același timp, avem informații legate direct de Moise Dragoși în ceea ce privește competențele sale din punct de vedere teologic și cultural. Nu în ultimul rând aflăm și despre situația comunității greco-catolice din Oradea și comitatul Bihor: de la numărul aproximativ de credincioși până la starea bisericilor în oraș. Împreună, fiecare parte a *procesului* crează o imagine verosimilă a societății de atunci și a legăturii acesteia cu biserica. Dinamica dintre cele două ne ajută dintr-un anumit punct de vedere să înțelegem mai bine trecutul și modul prin care oamenii gândeau.